

Oponentský posudek diplomové práce

Název práce: Problém vcítění v kontextu filosofie Edity Steinové

Autor práce: Bc. Radka Štorkánová

Obor studia: Filosofie navazující

Posudek vypracoval: Doc. Daniel Heider, Ph.D.

Datum: 4. 6. 2020

Diplomová práce Bc. Radky Štorkánové se věnuje tématu empatie u Edity Steinové, v roce 1998 kanonizované jako sv. Terezie Benedikta od Kříže. Pomineme-li krátký Úvod obsahující životopis autorky a filosofické předporozumění týkající se tématu vcítění, práce se skládá ze šesti kapitol. V první kapitole „Obecné souvislosti“, vedle etymologické vsuvky a poznámky týkající se interdisciplinárního charakteru tématu, autorka jako východisko svých úvah představuje teorii analogického vcítění J. St. Milla. Millova teorie je předložena jako teorie analogického úsudku vycházejícího z korelace našeho chování a našich mentálních stavů k mentálním stavům druhého působícím (podobné) chování, jakým bylo jednání naše. Tato teorie se v druhé kapitole „Prostor intersubjektivit“ představuje jako pozice, která je ve fenomenologické tradici zamítnuta. Jako taková činí naše mentální stavy principiálně nedostupnými, což je důsledkem dualismu mysli a těla, který je neslučitelný s fenomenologií intersubjektivit a psychofyzické jednoty člověka. Již v tomto pojednání o empatii u Husserla představuje autorka teorii (později převzatou Steinovou), podle níž empatie je operace bezprostředního (neanalogického) zakoušení pocitů druhého. Předkládá se pojem aprezentace jako přímého vnímání, které probíhá na základě spoludánosti pocitů druhého v rámci „originárního“ poznání jeho tělesných projevů. Akt tělesného vyjádření (výraz) se chápe jako součást vyjadřovaného. Uvádí se distinkce mezi originární a neoriginární zkušeností. Zatímco originární zkušenost máme s našimi vlastními prožitky či vnějšími objekty (těly), které vnímáme zde a nyní, v případě vcítění do druhého jako subjektu (ne objektu) přímo poznáváme vcitovaný akt, nikoli však originárně (podobně jako neoriginárně poznáváme osobu ve vzpomínce). V této kapitole věnované aktu vcítění autorka (ne zcela systematicky) upozorňuje na aspekt užitečnosti vcitování se do druhého: Jedná se o užitečný prostředek pro naše sebepoznání; lze se vcítit do toho, jak nás vidí druzí. V třetí až páté kapitole diplomantka přistupuje k hlavnímu tématu práce, jímž je interpretace textu „Zur Problem der Einfühlung“ (1916), který Steinová obhájila jako disertační práci na univerzitě v Göttingen nedlouho poté, co sloužila jako zdravotní sestra na infekčním oddělení ve vojenské nemocnici v Hranicích na Moravě (léto 1915). V návaznosti na Husserla v třetí kapitole „Vcítění u Edity Steinové“ se akt vcítění odlišuje od jiných kognitivních aktů, jimiž jsou introspekce, fantazie a vzpomínání, a je označen jako „vnější vnímání“: „*Avšak celý komplexní akt, který uchopuje tělesný výraz dohromady s vyjádřenou duševní stránkou je vnějším vnímáním*“ (str. 34). Podobně jako v pojednání o Husserlovi, i zde se objevují výrazy jako spoludánost, aprezentace,

originární, neoriginární, aj. Odmítají se „genetické“ teorie aktu vcítění jako již odvozené od základní otázky po podstatě aktu vcítění; nepřijímá se behaviorismus. Čtvrtá kapitola „Konstituce psychofyzického individua“ postupuje od analýzy partikulárního aktu vcítění k tématu (diachronní) konstituce vlastního a druhého „Já“. Tato „Já“ jsou v kapitole chápány jako bytostná psychofyzická jednoty. Kromě pojednání o významu tělesnosti a tělu jako „nulovém orientačním bodu“ a centru naší „perspektivy“ se v kapitole poukazuje také na omyly a klamy, ke kterým při vcíťování může dojít (zmíněna je, např., vlastní projekce). V páté kapitole „Vcítění jako rozumění duchovými osobám“ diplomantka přistupuje k pojednání o konstituci hlubšího „Já“, které Steinová označuje jako „duchový subjekt“. Tento subjekt vykládá axiologicky, tj. prostřednictvím pojmu hodnoty, do níž se lze také vcítit. Poslední kapitola nazvaná „Možnosti navázání“ pak překračuje rámec disertační práce německé fenomenoložky tím, že poukazuje na některé aspekty problematiky, které souvisí buď s nedostatkem empatie (etická a kriminologická rovina), využitím empatie (poznání přirozenosti smrti skrze lásku k druhému) nebo podmínkou empatie (heideggeriánská úzkost jako nálada bránící empatii).

Na práci oceňujeme autorčin samostatný přístup a zpracování. Z práce je patrné, že téma empatie diplomantku niterně zajímá, a že ho považuje za pro sebe „existenciálně“ významné (viz především Závěr). Nesnadné fenomenologické texty různých autorů diplomantka zpřístupňuje čtenáři prostřednictvím trefných ilustrací. Práce má až na drobné výjimky poměrně jasnou strukturu, je napsána srozumitelně a na některých místech také čtivě. Klíčové pojmy jsou definovány jasně, teorie různých autorů ve většině případů jsou dobře kontrastovány.

K práci máme několik poznámek:

- (1) Metodologická poznámka: Domníváme se, že vzhledem k husserlovskému východisku rané filosofie E. Steinové by bylo vhodnější větší část druhé kapitoly věnovat Husserlově filosofii. Působí poněkud anachronicky, pokud druhá kapitola začíná příspěvkem kol. P. Urbana, a následně se věnuje několika současným autorům a Husserlově koncepci nechává pár stran. Proč si autorka v této kapitole vypomáhá pohledy současných autorů a nevěnuje se více východisku filosofie vcítění E. Steinové, tedy fenomenologii E. Husserla?
- (2) K aktu vcítění: Autorka tvrdí, že akt vcítění není ani vnitřním vnímáním, ani fantazií ani vzpomínkou, ale přímým (neoriginárním) smyslovým poznáním, přesně vzato smyslovou „aprezentací“ něčeho, co je spoludáno s něčím, co se vnímá originárně. Vezmeme-li v potaz afinitu fenomenologie a scholastiky u Steinové, o níž sama diplomantka hovoří, je překvapující, že tuto „definici“ aktu vcítění se v návaznosti na text Steinové nepokusila tvůrčím způsobem dotáhnout k plodnému scholastickému uchopení fenoménu. Domníváme se, že lze *prima facie* tuto „aprezentaci“ přirovnat k vnímání *per accidens* (tzv.

incidental perception). Tímto smyslovým vnímáním se ve scholastické tradici označuje (neoriginární) vnímání (spoludaného či aprezentovaného) *per accidens* předmětu, který je (akcidentálně) připojen k předmětu, který je vnímán přímo neboli *per se* (originárně). Za takovýto předmět se ve scholastice považuje především materiální substance. Byť zrak primárně a jako vlastní předmět poznává *per se* určitou barvu, *per accidens* vnímá také substanci, protože barva, jako konkrétní forma, je vždy „srostlá“ se svým nositelem, substancí. Pro scholastiky také platí to, co autorka explicitně zmiňuje na str. 47, když cituje z disertační práce Edity Steinové: „[Hmat a zrak se] *dovolávají jeden druhého jako svědka, ale nesvalují jeden na druhého odpovědnost.*“ Jedna smyslová modalita může akcidentálně vnímat kvality, jež jsou jako vlastními předměty vnímány jinou smyslovou modalitou. Zrak může vnímat měkkost modelíny (příklad autorky, viz str. 47), kterou jinak *per se* vnímá hmat, stejně jako může v případě mléka vnímat sladkost, kterou *per se* vnímá chuť. Vyjdeme-li z toho, že pocity druhého jsou „srostlé“ s tělesným výrazem (na úrovni smyslového poznání nelze oddělit jedno od druhého), domnívám se, že by šlo tento typ vnímání aplikovat i na akt empatie u Steinové. Nenachází se v textu Steinové nějaká takováto analogie s tímto typem vnímání? Co si o této analogii autorka myslí? Asi se shodneme na tom, že komunikace mezi různými filosofickými tradicemi (diskurzy) je ve filosofii nanejvýš žádoucí počín. Na druhé straně jsme si vědomi, že klíčovým východiskem fenomenologické filosofie je akcent na subjektivní „qualia“ naší vědomé zkušenosti, tedy na perspektivu první osoby. Jakkoli, pro někoho možná překvapivě, je také tato perspektiva známa řadou scholastiků (především františkány), ve srovnání s fenomenologií se ve scholastice vyskytuje přece jen v jakémsi zárodečném stavu.

- (3) Na str. 47 autorka říká, že ve fantazii je možné si představit Já bez těla. Máme za to, že spíše platí, že fantazie je ve vztahu ke svému objektu vždy vázána na smyslově vnímatelné tělo. Já bez těla může být uchopeno pouze rozumově prostřednictvím myšlenkového experimentu, jenž je založen na odmýšlení si tělesných určení, jaký známe např. z Avicennova příkladu „Létajícího muže“.
- (4) Na str. 45 autorka říká, že duše je podle Steinové „základem, nositelem prožitků“ a liší se od „proudu vědomí“. Na str. 63 pak je řečeno, že tím, co přetrvává ve změně, je duchovní subjekt. Vztah těchto dvou metafyzických pojmů není zcela jasný. Mohla by autorka tento vztah objasnit? S tím souvisí obecnější otázka: Jak se to u Steinové má s jejím fenomenologickým východiskem a metafyzikou? Zdá, že postulováním těchto nositelů a subjektů autorka překračuje rámec toho, co se jeví a dostává se na pole metafyziky. Terminologie „konstituování Já“ však na druhé straně svědčí o tom, že

Steinová se hlásí k ne-metafyzickému pojetí osobní identity, ne nepodobnému tomu u J. Locka, které se pohybuje výlučně v prostoru „proudu vědomí“.

- (5) Předpokládáme, že podle Steinové je akt vcítění převážně aktem kognitivním. Lze namítnout, že takový být nemůže, protože kognitivní akty se týkají jen objektů ve vlastním slova smyslu. V případě empatie však naše poznání je poznáním druhého jakožto subjektu a jeho prožívání. Nebude-li druhý objekt, nebude o něm možné žádné poznání. Jedinou cestou k druhému bude cesta prostřednictvím sympatie. Ta však spíše než poznáním bude (spolu)afektem. Podle Steinové, jak řečeno, ale empatie není sympatie. Kromě toho, jedná-li se o kognitivní akt, jde skutečně o operace smyslů, a ne spíše o jakousi rozumovou intuici?
- (6) Obecně se říká, že ženy jsou empatičtější než muži. Podle toho, co autorka říká v poznámce 224 na str. 73, to vypadá, že Steinová tento názor nesdílí („[...] čím více se jedinci dostává Boží milosti, tím větší přístup má k druhému, zároveň se zmenšuje diference muž a žena, ale je kladen větší důraz na jednotu člověk.“). Je tomu podle Steinové skutečně tak? Vyjadřuje se Steinová někde tématu empatické disponovanosti mužů a žen? A co si o tomto obecném tvrzení myslí diplomantka?

Práci považujeme za zdařilou a navzdory některým nedostatkům se kloníme k hodnocení „výborně“.

V Českých Budějovicích,
Doc. Daniel Heider, Ph.D.